

OD STALNOGA DO NESTALNOGA POSTAVA MUZEJA JUGOSLAVIJE

MARIJA VASILJEVIĆ

Muzej Jugoslavije, Beograd
marija.vasiljevic@mij.rs

MARIJA ĐORGOVIĆ

Muzej Jugoslavije, Beograd
marija.djorgovic@mij.rs

ALEKSANDRA MOMČILOVIĆ JOVANOVIĆ

Muzej Jugoslavije, Beograd
aleksandra.momcilovic@mij.rs

Muzej Jugoslavije (MJ) do kraja 2016. godine nosio je naziv Muzej istorije Jugoslavije (MIJ). Ime je promijenjeno dvadeset godina nakon što je Muzej istorije Jugoslavije osnovan spajanjem i ujedno prestankom postojanja dviju ustanova: Memorijalnog centra *Josip Broz Tito* (MCJBT) i Muzeja revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije (MRNNJ). Spajanje ne samo dvaju fondova već dviju ustanova, koje su po svojoj vrsti, misiji, radu, dokumentaciji i kadru bile različite, u novu ustanovu s novom misijom baštinjenja Jugoslavije bilo je izazov za zaposlene u definiranju i građenju jugoslavenskog nasljeđa i borbi s uvriježenim mišljenjima i predrasudama o njemu. Pogotovo je usmjerenost na *povijest* umnogome doprinijela da se postojeći fundus doživljava kao neodgovarajući u kontekstu novonastalog Muzeja. Međutim, fond sadržava, osim povijesnoga, vrijedan kulturološki, antropološki i

sociološki potencijal.¹ Danas se Muzej Jugoslavije nalazi na mjestu nekadašnjega Memorijalnog centra, a kompleks Muzeja čine zgrada Muzeja *25. maj*, Kuća cveća, Stari muzej i Park skulptura. Iako se nastanak Muzeja (istorije) Jugoslavije 1997. godine može uzeti kao početak institucijskog oblikovanja nasljeđa Jugoslavije, tek 2020. godine Muzej je definirao *Izjavu o identitetu* kojom izričito usmjerava „delokrug muzealizacije i istraživanja na jugoslovensko nasleđe i istorijske procese stvaranja, upotrebe i interpretacije jugoslovenske prošlosti. Vremenski raspon proteže se od genealogije jugoslovenske ideje, od prvih manifestacija sredinom XIX veka do otelotvorenja 1918. godine, zatim perioda Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije i socijalističke Jugoslavije, do društvenih, kulturnih i identitetskih formi koje opstaju i nakon političkog nestanka Jugoslavije. Fokus se, dakle, pomera sa normativnog okvira – države i njenih razvojnih faza – na društvene i kulturne fenomene, procese i transformacije koje je taj okvir generisao“.²

Ta današnja definicija misije Muzeja razvijala se usporedno s radom na stalnom postavu i osmišljavanju novih zbirki, kao i s radom na viziji i politici sabiranja Muzeja Jugoslavije. Prvi korak kojim je započelo preispitivanje identiteta Muzeja (istorije) Jugoslavije i stalnog postava bio je projekt *Novi-stari muzej*, zamišljen kao dugoročni proces koji će se ostvariti u više faza. Započet je javnom raspravom, razgovorima i radionicama koje su okupile regionalne sudionike u prosincu 2009. godine. U sljedećem koraku odabrani tim osmislio je prijedlog projekta stalnog postava pod nazivom *Jugoslavija 1918. – 1991.*³ Kada je usvojen predloženi koncept izložbe, oformljen je novi regionalni tim koji je

radio na njegovoj provedbi,⁴ a rezultat je bila izložba *Jugoslavija od početka do kraja*, otvorena 1. prosinca 2012. godine u zgradi Muzeja 25. maj.⁵ Osim važnosti koju je ova izložba imala za Muzej Jugoslavije – posjetitelji su na jednoj izložbi dobili sažetak jugoslavenske povijesti u deset tema ili povijesnih epizoda, a katalog izložbe jedino je izdanje Muzeja koje sadržava pregled događaja iz jugoslavenske povijesti – opsežna evaluacija upozorila je na nedostatke u izboru tema, manjak glasova drugih disciplina i samih sudionika, kao i na to da interpretacija nije dovoljno utemeljena na postojećemu muzejskom fundusu i dokumentaciji. Trudeći se odgovoriti na kritike, u sljedećim godinama Muzej je radio na izložbama koje pokrivaju različite aspekte jugoslavenskog nasljeđa.⁶ To je doprinijelo oblikovanju identiteta Muzeja Jugoslavije, ali i odnosa prema naslijeđenom fundusu i onomu što bi trebalo činiti stalni postav.

OTVARAMO DEPO

Usporedno s radom na aktualizaciji i interpretaciji društvenih fenomena kolektiv je potaknuo drukčiji pristup stalnom

postavu kao izložbi koja bi se u prvom redu oslanjala na postojeći muzejski fond kao glavni izvor. Cilj ovog pristupa bio je temeljito, na raspoloživim izvorima, preispitati identitet Muzeja koji je više od desetljeća nakon osnutka ostao rascijepljen između sastava naslijeđenih zbirki, snažne simbolike lokacije na kojoj se nalazi i naziva koji nalaže da se šire i obuhvatnije od povijesti i tekovina revolucije ili Titovih memorabilija pozabavi nasljeđem bivše države. Istodobno, vraćanjem pogleda k izvorima muzealiziranim u stvarnom vremenu (npr. pokloni upućeni Titu, ako se perspektiva s primatelja preusmjeri na darovatelje, govore o relativno sinkrono, spontano nastaloj slici jugoslavenskog svijeta), glavna namjera bila je muzeološki utemeljenije pristupiti interpretaciji zajedničkog nasljeđa. Proces rada na stalnom postavu zamišljen je da se ostvari u tri faze:

1. *Faza introspekcije (Otvaramo depo)* – kustosi nude ogledni uzorak fonda koji na samom početku upućuje na prevladavajuće linije, nedosljednosti i nedostatke u kontekstu imena Muzeja. Zbirke Muzeja revolucije i Memorijal-

Slika 1. Zgrada Muzeja 25. maj, jednoga od objekata Muzeja Jugoslavije, na mjestu nekadašnjega Memorijalnog centra Josip Broz Tito. Fotografirao Relja Ivanić.

nog centra *Josip Broz Tito* usporedno su postavljene u izložbenom prostoru.

2. *Faza istraživanja i dijaloga (Muzejska laboratorija)* – tumačenje muzejskog fonda, koje su započeli kustosi Muzeja, u sljedećoj fazi nastavlja se sa širom skupinom suradnika u zajedničkome *eksperimentalnom* radu i intervencijama na samom postavu. Scenografija čuvaonice postaje prostor za aktivniju suradnju sa zajednicama, predstavnicima društvenih skupina, istraživačima i umjetnicima, a muzejska zbirka platforma za preispitivanje nasljeđa Jugoslavije.
3. *Faza sinteze/reinterpretacije (Jugoslavija u 100 predmeta)* – sažima ishode prethodnih dviju faza u stotinu predmeta ili nekome manje okruglom broju, koji su trebali biti u funkciji prenositelja dojmova, emocija i saznanja o životu u Jugoslaviji. Ovakav radni naslov upućivao je na mozaičko načelo interpretacije koje bi bilo dosljedan rezultat *otvaranja* čuvaonice, ali i izravna kritička ili čak ironična referencija na slične koncepte nekih svjetskih muzeja. Također, završna faza trebala se poklopiti s obilježavanjem jednog stoljeća od osnivanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca te je ovaj naslov i koncept nosio i izvjestan marketinški potencijal.

Svjesnim odustajanjem od didaktičkog pristupa i naracija, uvodeći jedan vid arheologije vlastitih čuvaonica, 2016. godine otvorena je izložba pod nazivom *Otvaramo depo*.⁷ Ona se oslanjala na iskustva već isprobanih muzeoloških praksi doslovnog otvaranja muzejskih čuvaonica ili njihove simulacije, ovdje upotrijebljena radi „izlaganja problema, a ne rješenja“⁸. Ova faza bila je rezultat rada koordinatorskog

Slika 2. Plakat za konferenciju Novi-stari muzej, prvi korak za preispitivanje identiteta Muzeja i stalnog postava u prosincu 2009. godine

tima Muzeja⁹ sa svim njegovim kustosima. Poigravajući se s polustrukturiranom muzeografijom izložbe, kustosi su izložili *reprezentativan* uzorak iz gotovo svih zbirki. Reprezentativnost predmeta ovdje je shvaćena s obzirom na relevantnost za jugoslavensko nasljeđe, interpretativni potencijal izložaka, kao i kvantitativnost, tj. količinsku zastupljenost neke vrste materijala u fondu. To su bila tri osnovna kriterija u izboru izložaka, međutim bilo je i konceptnih, ali mnogo više tehničkih u završnim koracima ostvarenja izložbe. Izložbenim prostorom u kojemu je *otvorena* čuvaonica koristilo se do sredine osamdesetih godina prošlog stoljeća za odlaganje brojnih poklona upućenih Josipu Brozu, dakle imao je funkciju čuva-

onice. Stoga se nametnuo kao primjeren za prikazivanje internih preobražajnih procesa koje je trebao neprekidno i u stvarnom vremenu odražavati u sljedećim godinama. Početna točka bilo je iščitavanje postojećega naslijeđenog fonda Muzeja Jugoslavije, odnosno fundusâ MCJBT-a i MRNNJ-a. Oni su postavljeni jedan naspram drugoga u jukstapoziciji da bi se uspostavila dijalektika između ovih dvaju makroizvora usred kojih se nalaze posjetitelji. Način izlaganja sugerirao je dva različita načina muzealizacije, obilježja i genealogiju nastanka zbirki. S jedne strane predstavljen je fond MCJBT-a, kao vladarska zbirka heterogenog sadržaja nastaloga nesustavno i neplanirano, koji sadržava poklone i osobne predmete Josipa Broza Tita, a s druge strane fond MRNNJ-a koji je predstavljen stabilnim, linearnim, kronološkim narativom o soci-

jalističkoj revoluciji i borbi radničke klase koje su bile i osnova identiteta i politike sabiranja te ustanove. Prateći obilježja ovih fondova, Titove memorabilije na lijevoj strani izlaze iz vitrina u prostor kako bi svojom iznimnošću i začudnošću „zgrabile“ promatračevu pozornost, dok je s desne strane kronološki narativ povijesti revolucije spakiran u zatvorene vitrine i nadovezuje se na tok ponavljajućih dvorana Starog muzeja.

MEĐUFAZA?

Neplanirane okolnosti u tijeku projekta dovele su do toga da većina kolegica iz prvobitnoga koordinatorskog tima bude privremeno onemogućena nastaviti rad na drugoj fazi (2017./2018.). Stoga je osnovan novi tim¹⁰ pred koji je stavljen zadatak da projekt dovrši u predviđenom

Slika 3. Izložba Jugoslavija od početka do kraja. Fotografirao Dušan Dimitrijević, 2012.

roku,¹¹ kako bi novi postav simbolično bio otvoren 1. prosinca 2018. godine kada se obilježavalo sto godina od osnivanja prve jugoslavenske države, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Kamen spoticanja za novi tim bilo je osmišljavanje i provođenje metodologije rada koja će u kratkom roku dati rezultate, odnosno – konačni postav. Prvo je započeo interni rad sa svim kustosima Muzeja, pri čemu je svaki član tima „dobio“ kolege s kojima je trebao proći oko dvije tisuće predmeta koji su već izloženi kako bi svatko iz svoje zbirke označio i obradio predmete za koje smatra da su neizostavni u interpretaciji jugoslavenskog nasljeđa. Do kolovoza 2017. godine predmeti i dalje nisu bili izabrani jer se ispostavilo da kriterij odabira nije bio dovoljno konkretan i poticajan, te je tim shvatio da mora promijeniti metodologiju rada. Odlučeno je da kolege prvo predlože teme koje će definirati okvire jugoslavenskog nasljeđa, a da se potom izaberu predmeti. Iako je to predstavljalo odstupanje od zamisli prvog tima po kojoj je izbor predmeta trebalo razbistriti i izbrusiti u „laboratoriju“, odnosno u suradnji kustosa, stručnjaka, umjetnika i javnosti, ovdje se načelo „teme“, od čega se željelo pobjeći zbog klopke enciklopedizma i totalne „slike svijeta“, nametalo kao prečica i nužnost kratkog roka. Na redovnim sastancima tima i u suradnji s ostalim kustosima Muzeja Jugoslavije broj tema sužen je na deset, a podtema je bilo tridesetak. Devet kustosa odabralo je neku od tema za koje je trebalo izdvojiti predmete i kontekstuirati ih. Predviđeno je da se prema potrebi provede i akvizicija novih predmeta, uspostavi suradnja sa suvremenim umjetnicima koji imaju radove koji bi mogli doprinijeti razumijevanju tema, kao i da kolege odrede stručne savjetnike s ko-

jima će raditi na utemeljenom definiranju teme i pravcima interpretacije.¹² Tijekom 2019. godine dovršen je projekt izložbe: završen je rad s umjetnicima i savjetnicima, izrađeno je dizajnersko-arhitektonsko rješenje. Na kraju, ovaj zahtjevni projekt ipak nije dobio financijsku podršku.

Nakon povratka privremeno odsutnih kolegica bilo je potrebno izvjesno vrijeme da se timovi organiziraju i iskristaliziraju tko bi mogao i kako nastaviti rad na već otvorenoj, ali zamrloj izložbi *Muzejska laboratorija* sa sredstvima koja su u tom trenutku bila na raspolaganju. Iako se sâm proces rada na stalnom postavu odvijao bez prestanka, razmišljanja o toj temi, iz već navedenih razloga, nisu materijalizirana u samom prostoru Muzeja. Stoga je nastavak rada u izložbenom prostoru podrazumijevao manje-više rad s početnom zadanom scenografijom čuvaonice i prvobitnom metodologijom rada.

MUZEJSKA LABORATORIJA

Dok je projekt *Otvaramo depo* kao polazište za preispitivanje i daljnje stvaranje jugoslavenskog nasljeđa postavio muzejski fundus, skrenuvši tako pozornost na upadljiv raskorak između imena Muzeja i sadržaja fonda, druga faza rada na stalnom postavu trebala je doslovno pratiti proces preobrazbe Muzeja, odnosno od izložbenog prostora učiniti *laboratorij*. Stvaranje stalnog postava, ali i artikuliranje složenih konceptnih i identitetskih pitanja i dvojbi, revalorizacija postojećega muzejskog fonda, kao i valorizacija nasljeđa Jugoslavije uopće, preneseni su tako u javnu sferu, a proces rada u svim fazama trebao je biti maksimalno transparentan – od odabira do daljnjeg istraživanja, valorizacije, reinterpretacije i posredovanja. Ideja ovakvog

postava bila je da se izvede neka vrsta *infrastrukturne inverzije*¹³, odnosno da se elementi radne prakse iz pozadine prebace u prvi plan, a razmišljanja o politici razvoja Muzeja izravno stave na uvid javnosti. Kako je jugoslavensko kao i svako drugo nasljeđe složeno, uvođenje različitih perspektiva u ovaj proces bilo je ključno. Isticanjem složenosti nasljeđa Jugoslavije i uvođenjem višeperspektivnosti, s pomoću odmaka od glavnog narativa i sustvaralačkim pothvatima, zamišljeno je da izložba znatno doprinese borbi protiv jednostranih tumačenja i pojednostavnjivanja povijesnih procesa, a sustvaralačke prakse i testiranje granica između ustanove i korisnika imali bi i ključnu heurističku, epistemološku, ali i afektivnu vrijednost. Dakle, u proces rada na izložbi uključeni su i drugi stručnjaci, različite zajednice, pripadnici različitih društvenih skupina,

umjetnika i publike, u suradnji s kojima se i dalje stalno mijenjaju sadržaj i struktura postava. U tom kontekstu razrađeno je nekoliko modela suradnje s različitim sudionicima, dok se muzejskom zbirkom koristi kao platformom za razmišljanje o tome što je zapravo jugoslavensko nasljeđe, zašto ga čuvamo i na koji način ono može biti relevantno za društvo/društva u kojemu/kojima živimo.

Jedna od prvih aktivnosti u tom smislu bila je rad s gluhim kustosom, odnosno sagledavanje fundusa Muzeja iz perspektive zajednice gluhih. Rad s marginaliziranim skupinama inače je važan segment djelatnosti Muzeja Jugoslavije. Razvijanjem suradnje sa zajednicom gluhih muzejski sadržaji čine se dostupnijima, i to uključivanjem pripadnika marginalizirane skupine u osmišljavanje pristupačnosti, ali i u istraživački i interpretativni proces.¹⁴

Slika 4. Izložba *Otvaramo depo*. Fotografirao Relja Ivanić, 2016.

U *Muzejskoj laboratoriji* tako su naglašene one priče o predmetima i povijesnim događajima koje se odnose na osobe s invalidnošću, a fundus Muzeja služi kao platforma za teme koje su relevantne i zanimljive iz njihove perspektive.

U okviru suradnje sa suvremenim umjetnicima koji se bave različitim aspektima jugoslavenskog nasljeđa i iskustva, a koju Muzej Jugoslavije već godinama razvija, razrađeno je nekoliko intervencija / izložbenih cjelina u postavu. Rad umjetnika organiziran je u obliku rezidencijalnih programa u okviru kojih umjetnici, u suradnji s kustosima Muzeja, istražuju muzejski fond, aktualni postav ili povijest ustanove. Intervencije se predstavljaju izravnim referencijama i/ili komentarima na postav ili pojedine izložke koji se zatim uključuju u sadržaj postava, kao i uvođenjem novih

segmenata, a sve u skladu s unaprijed definiranom temom koja odgovara aktualnoj programskoj politici Muzeja.

Kako je Muzej istaknuto mjesto pobuđivanja sjećanja, kustosi se trude objediniti različita sjećanja pojedinaca, društvenih skupina i zajednica širom regije, kao i onih koji su privremeno ili trajno napustili ovo područje. U tom povodu potiče se i/ili ostvaruje suradnja s različitim baštinskim zajednicama. U okviru dugoročnoga međunarodnog projekta *Naše zbirke su važne*¹⁵ organizirane su i radionice o potencijalu međugeneracijske suradnje u interpretaciji muzejskih zbirki, na kojima su kao predstavnici starije generacije sudjelovali bivši sudionici omladinskih radnih akcija, a kao predstavnici mlađe generacije studentice Učiteljskog fakulteta i Odeljenja za andragogiju Filozofskog fa-

Slika 5. Izložba Muzejska laboratorija, radionica sa sudionicima omladinskih radnih akcija i studentima u okviru teme u fokusu. Fotografirao Marko Petrović, 2021.

kulteta u Beogradu. Smisao je bio osnažiti dijalog među udaljenim generacijama radi boljeg razumijevanja ostavštine omladinskih radnih akcija i njihove muzealizacije, a rezultati ovih radionica poslužili su kao osnova za ponovnu kontekstualizaciju i reinterpretaciju segmenta koji se odnosi na ovu temu u postavu *Muzejske laboratorije* te su u skladu s tim napravljene izmjene. Kako se rad na stalnom postavu usporedno odvija s radom na koncepciji Muzeja Jugoslavije, pojedine strateške odluke odrazile su se i na rad u okviru izložbe *Muzejska laboratorija*. Naime, u politiku razvoja i svakodnevnu praksu uvedeno je načelo *tema u fokusu* koje osigurava usmjerenost i čvršću povezanost različitih muzejskih djelatnosti. To znači da se istraživanje, obrada predmeta, programska djelatnost i komunikacija različitim

medijima povezuju i usuglašavaju u jedinstvenu širu platformu. U skladu s tim, 2020. godine pristupilo se obilježavanju 75 godina od kraja Drugoga svjetskog rata kao oglednom pothvatu koji je obuhvatio sinkronizirane akcije u različitim muzejskim i općim medijima komunikacije (tematska izložba *TANJUG javlja, rat je završen*, intervencije u postavu *Muzejske laboratorije*, različiti govorni, obrazovni i animatorski programi, sadržaji prenošeni na muzejskoj mrežnoj stranici i društvenim mrežama). Na izložbi *Muzejska laboratorija* u ovom povodu označeni su oni predmeti i/ili tematski segmenti koji govore o ovoj prekretnici u svjetskoj i jugoslavenskoj povijesti, različiti načini sjećanja na rat, ali i svjedočanstva o procesima i preobrazbama koje su novi sustav i vladajuća ideologija oblikovali.

Slika 6. Izložba Muzejska laboratorija, umjetnička intervencija Autonomnoga kulturnog centra Matrijaršija. Fotografirao Nemanja Đorđević, 2022.

U skladu sa sljedećom temom, *Radnici i fabrike*, kustosi Muzeja pripremili su 2022. godine nove intervencije na postavu koje su ovog puta obrađivale industrijsko nasljeđe kao važan aspekt znanstveno-tehnološkoga i kulturno-političkoga nasljeđa Jugoslavije. Intervencije u prostoru dotaknule su se pitanja radničkih prava i industrijalizacije, ali i iskorištavanja prirodnih izvora sagledanih kroz objektiv današnje ekološke krize.

Temama u fokusu u ovom slučaju koristi se kao ključem za otkrivanje ne samo značenja i važnosti pojedinih predmeta ili cjelina bitnih za razumijevanje iskustva života u Jugoslaviji već i njihove relevantnosti u suvremenom trenutku. Svaka nova suradnja dio je nove teme i zajedno s kustoskim intervencijama prepoznaje se u vidu tematske rute ko-

jom posjetitelji mogu proći kroz izložbu *Muzejska laboratorija*.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Proces rada na *Muzejskoj laboratoriji* temeljen je na eksperimentu čiji se ishod, iako na početku projektiran, ispostavlja neizvjesnim. Kao jedno od ključnih pitanja nameće se kakva je budućnost ovakvog postava, odnosno što će se dogoditi ovakvim nagomilavanjem *intervencija* i reartikulacijom pojedinih segmenata postava. Tijekom vremena uključivanje mnogih različitih sudionika na razne načine zamaglilo je prvobitni cilj. Znatna destabilizacija prvobitne strukture i sadržaja postava koji se usložnjava svakom novom intervencijom otvara problem čitljivosti i komunikacije s publikom (na razini

Slika 7. Izložba Muzejska laboratorija, razgovor s umjetnicima Vladanom Jeremićem i Rene Redle, autorima intervencije. Fotografirao Vladimir Opsenica, 2022.

strukture i sadržaja, zatim muzeografije postava, medijskih prikaza i teksta). Ostaje pitanje može li se različitim pristupima doći do preobrazba koje su publici jasne. Također, neizvjesno je i koliko je vremena potrebno da bi se preobrazbe pretvorile u jedan koherentan sustav.

BILJEŠKE

¹ Više o povijesti Muzeja Jugoslavije u: Marija Vasiljević, Veselinka Kastratović Ristić i Momo Cvijović, „Predistorija: osnova za razumevanje Muzeja Jugoslavije“, u: *Otvaramo depo*, ur. Ana Sladojević (Beograd: Muzej Jugoslavije, 2017), 15–22.

² U *Izjavi o identitetu* iz 2020. godine kolektiv Muzeja definirao je djelokrug istraživanja na sljedeći način: „Jugoslovenska ideja (jugoslovenstvo) obuhvata one kohezivne elemente kulture i integrišuće društvene faktore koji su bili u funkciji političkog udruživanja i pokretanja društveno-političkih promena. Zajedno sa opštim društveno-istorijskim okolnostima, ti elementi formiraju iskustva integracije/suživota. Nasleđe, koje je to iskustvo generisalo, odnosi se na skup ideja, fenomena i praksi koje su dovele do nastanka, kao i do raspada Jugoslavije. Ono obuhvata svedočanstva prošlosti koja, u kontekstu, govore o kulturnom, političkom, ekonomskom, industrijskom, privatnom i svakodnevnom životu u Kraljevini i socijalističkoj Jugoslaviji. Osim istorijske, zvanične i ideologizovane slike (jugoslovenskog) sveta, jugoslovensko nasleđe obuhvata i individualna iskustva, kao i nezvanične, vaninstitucionalne i skrajnute pojave. Ono objedinjuje i iskustva društvenih grupa i pojedinaца, bez obzira na to da li su u osnovi pro ili antijugoslovenska.“

³ Tim su činili: dr. sc. Hrvoje Klasić, profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Saša Madacki, voditelj Centra za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu; dr. sc. Predrag J. Marković, znanstveni savjetnik Instituta za savremenu istoriju u Beogradu; Marko Popović, voditelj i suosnivač Centra za vizuelnu istoriju pri Fakultetu za medije i komunikacije u Beogradu; Robert Rückel, ravnatelj i osnivač Muzeja DDR-a u Berlinu; Katarina Živanović, ondašnja ravnateljica Muzeja istorije Jugoslavije u Beogradu.

⁴ Kustosko-autorski tim čine: dr. sc. Jovo Bakić, profesor na Katedri za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu; dr. sc. Srđan Cvetković, znanstveni suradnik Instituta za savremenu istoriju u Beogradu; dr. sc. Ivana Dobrivojević, znanstvena suradnica Instituta za savremenu istoriju u Beogradu; dr. sc. Hrvoje Klasić, profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; dr. sc. Vladimir Petrović, znanstveni suradnik Instituta za savremenu istoriju u Beogradu; Ana Panić, kustosica Muzeja istorije Jugoslavije u Beogradu.

⁵ Više o samom konceptu: Ana Panić, „O projektu / O izložbi“, u: *Jugoslavija od početka do kraja*, ur. Ana Panić (Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 2013), 3–4.

⁶ *Nikad im bolje nije bilo* (2014.), *Dizajn za novi svet* (2015.), *Ko je soko – taj je Jugosloven* (2016.), *Jugo, moja Jugo* (2017.).

⁷ Marija Đorgović i Aleksandra Momčilović Jovanović, „Ka muzealizaciji Jugoslavije? Osvrt na izložbu Otvaramo depo“, u: *Jugoslavija: zašto i kako?: Zašto i kako se baviti Jugoslavijom? Da li su nam potrebne (post) jugoslovenske studije i zašto?*, ur. Ildiko Erdei, Branislav Dimitrijević i Tatomir Toroman (Beograd: Muzej Jugoslavije, 2019), 290–300.

⁸ Ivan Karp i Corinne Kratz, „The interrogative museum“, u: *Museum as process: Translating Local and Global Knowledges*, ur. Raymond A. Silverman (New York: Routledge, 2015), 279–298.

⁹ Autorsko-koordinatorski tim činili su kustosi M(I)J-a: Marija Đorgović, Aleksandra Momčilović Jovanović, Ivan Manojlović i Ana Panić.

¹⁰ Tim su činile kustosice Muzeja Jugoslavije: Veselinka Kastratović Ristić, Jovana Nedeljković, Vesna Pavlović, Marija Vasiljević i Katarina Živanović.

¹¹ Ispostavilo se da je za projektiranu metodologiju i produkciju izložbe potrebno više od tri godine koliko je planirano projektom.

¹² Usporedno s ovim aktivnostima, u posljednjoj dvorani u kojoj je izložen „treći fond“, odnosno akvizicije Muzeja Jugoslavije od njegova osnivanja 1996. godine, u jednom dijelu prostora postavljene su umjetničko-istraživački projekt pod nazivom *Projekat Jugoslavija* te je publika anketirana (koji

je predmet neizostavan u interpretaciji jugoslaven-skog nasljeđa i koji predmeti nedostaju u postavu). U ovoj fazi napravljena je i prilagodba postojećeg postava za djecu od pet do dvanaest godina u obliku ture nazvane *Put oko sveta*.

¹³ Geoffrey C. Bowker i Susan Leigh Star, *Sorting Things Out: Classification and Its Consequences* (Cambridge, MA: MIT Press, 1999).

¹⁴ Ova suradnja započeta je još 2015. godine u okviru projekta *Znakovni muzej*, a načelo rada i razrađena metodologija primijenjeni su i u okviru izložbe *Muzejska laboratorija*.

¹⁵ Projekt je ostvaren pod pokroviteljstvom Međunarodnog centra za proučavanje očuvanja i restauracije kulturne baštine (ICCROM-a), a u suradnji s organizacijom Heriteach i Udruženjem učesnika ORA i volontera Srbije.

LITERATURA

Bowker, Geoffrey C. i Susan Leigh Star. *Sorting Things Out: Classification and Its Consequences*. Cambridge, MA: MIT Press, 1999.

Đorgović, Marija i Aleksandra Momčilović Jovanović. „Ka muzealizaciji Jugoslavije? Osvrt na izložbu Otvaramo depo“. U: *Jugoslavija: zašto i kako?: Zašto i kako se baviti Jugoslavijom? Da li su nam potrebne (post) jugoslovenske studije i zašto?*, ur. Ildiko Erdei, Branislav Dimitrijević i Tatomir Toroman, 290–300. Beograd: Muzej Jugoslavije, 2019.

Karp, Ivan i Kratz Corinne. „The interrogative museum“. U: *Museum as process: Translating Local and Global Knowledges*, ur. Raymond A. Silverman, 279–298. New York: Routledge, 2015.

Panić, Ana. „O projektu / O izložbi“. U: *Jugoslavija: od početka do kraja*, ur. Ana Panić, 3–4. Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 2013.

Vasiljević, Marija, Veselinka Kastratović Ristić i Momo Cvijović. „Predistorija: osnova za razumevanje Muzeja Jugoslavije“. U: *Otvaramo depo*, ur. Ana Sladojević, 15–22. Beograd: Muzej Jugoslavije, 2017.

MUSEUM OF YUGOSLAVIA: FROM PERMANENT TO NON-PERMANENT EXHIBITION

There have been two approaches in composing a permanent exhibition of the Museum of Yugoslavia. They are rather antagonistically positioned in relation to one another. The first one was introduced in 2012 with the exhibition Yugoslavia: From the Beginning to the End. It had a chronologically based, didactically oriented narrative. Minding the Museum's name and the expectations of the visitors, it tended to answer delicate historical matters choosing to interpret ten most important events or phenomena from the history of the country. One of the biggest challenges in creating this display was that there were very few artifacts to document the chosen events. The actual problem here was that the Museum of Yugoslavia had been established in 1996 out of two abolished institutions: The Museum of Revolution of Nations and Nationalities of Yugoslavia and The Josip Broz Tito Memorial Centre. As such, its collections did not reflect, nor justify the newly given name, let alone the exhibit which should tell the story "from the beginning to the end". This is why a new method of composing a permanent exhibition promoted the Museum's collection as an authentic and relevant resource which needs to be revalorised and reinterpreted. Introduced in 2015, it tended to impose questions about Yugoslav heritage in an open research of the existing Museum fund installing a sort of internal archaeology. It has made a shift towards exploring already musealised collections during Yugoslavia. This approach rose from the presumption that these collections tell authentic stories that were never told from a contemporary perspective. It strived towards self-reflection and transparency in the internal identity dilemmas which burden Museum of Yugoslavia since it was established. This approach had three projected phases: The Storeroom opens, The Museum Laboratory and Yugoslavia in 100 objects. After many difficulties in implementing this methodology, we are currently in the Laboratory phase whose maintenance has led us to many ongoing challenges.